

Veronika HEĚ
Budapešť

Jan Křesadlo: pojetí a přijetí jeho tvorby*

Jan Křesadlo (1926–1995, vlastním jménem Václav Pinkava) byl občanským povoláním klinický psycholog, paralelně však dnes už zřídka typ polyhistora¹. Byl matematický logik, básník, publicista, překladatel, karikaturista, ilustrátor, hudební skladatel a teprve až v posledních 15 letech svého života i autor beletrie. Část jeho tvorby vycházela až po jeho smrti a dodnes ještě má nevydaná díla. Tento více než 15 let mrtvý spisovatel má sice úzký kruh svých nadšenců, pro širší literární obecnost je však pořád málo známý, jeho tvorba u kritiků vyvolala smíšené pocity od vřelého uznání až k dosti příkrému odmítnutí. V následujících řádcích se pokusím shrnout charakteristické rysy Křesadlové tvorby a dále se zamýšlet nad příčinami jeho velice ambivalentního přijetí.

* Osobní pozadí. Největší můj objev z české literatury za poslední desetiletí bylo rozhodně dílo Jana Křesadla. Sama jsem se k tomuto objevu dostala postupně. Ještě někdy v polovině 90. let se mi dostal do ruky exemplář *Obětiny*, ale tehdy mi jméno Křesadlo nic neříkalo, zevnějšek knihy a maně prolistované stránky se mi nezamlouvaly, až před několika lety jsem přečetla povídku *Království české*, která mě svou rozmanitostí a ambivalencí pohledů velmi zaujala. Od té doby jsem se snažila poznat co nejvíce autorových děl a stále mě zaměstnává otázka, čím to je, že ten velice osobitý, myšlenkově náročný, přesto mimořádně zábavný autor tak těžce zaujímá své místo v české literatuře, ba dokonce může se stát, že zapadne.

¹ „Osmapadesátiletý debutant měl za sebou kariéru klinického psychologa (do roku 1968 se zabýval sexuálními deviacemi, po emigraci působil v psychiatrické léčebně v anglickém Colchesteru) a světově uznávané práce v oblasti matematické symbolické logiky. Paralelně se věnoval umělecké tvorbě, především hudbě (jako skladatel, zpěvák a sbormistr), ale také poezii a malování; zvládal též nepřehledné množství jazyků (mimo jiné klasickou řečtinu nebo sanskrt).“ (Vladimír Mikulka www.kresadlo.cz).

1. Výrazné rysy Křesadlové tvorby

Křesadlo se sice ohradil proti názorům o jeho postmodernismu, přesto velká část kritiků ho tam, do určité míry oprávněně, zařazuje. Ve tvárných postupech Křesadlových totiž je spousta typických postmodernistických rysů, zato však v jeho životní filosofii je mnoho z ironie i patosu racionalistické éry vědy a umění. „Křesadlo používal postupů postmoderny k polemice s ní“ (Haman 2011). Hojnost podnětů z vlastních zkušeností doma i v emigraci, dále z nejrozmanitějších sfér lidského života praktického i duševního, dále z vědy, umění, náboženství a jiných zdrojů, umí autor ve svých dílech stmelovat v udivujícím způsobem bohatou, ne vždycky vyrovnanou, ale vždy velice svéráznou a jedinečnou uměleckou tvorbu.

Které jsou tedy nejvýraznější rysy této Křesadlové tvorby?

2. Epičnost

Křesadlova tvorba je poznamenána návratem k epičnosti, autor je bytostným vypravěčem, jeho knihy „se čtou dobře“. Přitom jeho díla představují osobitý typ vypravěče:

- je vševědoucí, známý z prózy 19. století, často se ponořuje do duší a pohnutek svých postav;
- zároveň je i všemohoucí – rád si hraje s fikcí, nabízí různé varianty zápletek (např. v *Rusticalii*);
- je celkem laskavým, důvěrným, lehce ironizujícím vypravěčem, který se svou hrou na mnohoznačnost a překvapující konkluze sám dobře baví a zároveň baví svého čtenáře. Má subjektivně intimní vztah ke svému čtenáři, zatáhne ho do problémů uměleckého tvoření, dělí se s ním o své znalosti, vážnost a ironická hra se však vždycky u něho prolínají². Čtenář si někdy nemůže být do-

² „– Zde však, laskavý čtenáři a spanilomyslná čtenářko, vidíme zdůrazněnu onu ideu, která se táhne jako červená nit celou touto knihou. Totiž, že nezřízená vilnost vede ke zkáze, a to i bytostí jinak moudrých, jako byli ti koně. Naopak, věrnost ideálům – zde dosad' dle libosti příslušný genitiv –, pohyb na zdravém vzduchu, čínorodá píle a cílevědomá snaha... atd.“ (*Dům*, s. 132)

cela jist, jestli jde v Křesadlově vyprávění o skutečné vědomosti z neznámých mu vědeckých oblastí nebo o ironickou hru na vědu (viz např. autorovy nesčetné etymologizace, jeho narážky kulturně-historické, dále výklady z oblasti zoologie aj.);

- má zdůrazněně osobní přístup k předmětu vyprávění: rozmanitost světa ho okouzluje a udivuje, pocit nadšení z krásy³ (která tvoří zároveň složitý komplex s absurdem a ošklivostí⁴) umí předat stejně intenzivně, jako sarkastické narážky;
- vyprávění je proplétáno zamyšlenými, myšlenkovými odbočkami a výklady, neustále přeskakujícími hranice fiktivnosti a skutečnosti⁵. Narace otevírá svérázný, komplexní pohled na věci, ukazuje rub i líc, odkrývá stále další a další, někdy velice překvapující aspekty, které schválně jdou proti běžnému myšlení. Viz např. jeho úvahy o šťastném dětství (*Fuga trium*, s. 44) nebo

³ Viz překrásné líčení tažení ptáků a labutího zpěvu ve *Fuze trium*, s. 248 n., nebo pseudorenesanční povídku v *Obětíně* (s. 202–206).

⁴ „Ostatně krásné květy nevyrostají z hnoje? Ale může se snad říci, že taková květina je 'v podstatě' hnůj? [...] Za těchto okolností nebylo vlastně ani divné, že on, Pangerach, se proměnil v gryfa, kromě jiného to vlastně ani neukazovalo k možné smrti Boha, protože svět byl takto absurdní už před tím a to, že se lidé normálně v gryfy zatím neměnili, byl vlastně jenom další aspekt této absurdity. Nicméně v tomto světě byly také věci, jako hudba, poezie, měsíc, květiny, gotická architektura a něžná, cudná láska, takže to přese všechno zajisté nebyl nejhorší ze všech možných světů“ (*Obětina*, 2. vyd., 2006, s. 209).

⁵ „Jakkoli, milý čtenáři, byl Fuzzy mocen lidské řeči, nikdy to nedal najevo, neboť věděl, že by tím vzbudil nejen zbytečnou senzací, avšak také zmatek a nelibost. Byl si vědom toho, že kdyby se prozradil, učenci by mu schopnost mluvit stejně upřeli, jako např. to udělal O. Pfungst, který prozkoumal několik mluvících psů podle všech pravidel psychologického experimentu a dokázal, že se nejedná o imitaci lidské řeči, nýbrž o špatný výklad přirozených zvuků, o čemž podal zprávu na 5. kongresu experimentální psychologie v Berlíně [?], jak nás poučuje příslušný Bericht über den 5. Kongress für experimentelle Psychologie 1912. Naopak by se tím Fuzzy vystavil v nebezpečí, neboť lidé by se mohli chtít zbavit existence, uvádějící v pochybnost jejich výsadní postavení v přírodě: Proto se nikdy neprozradil, a to ani omylem, jsa si vědom toho, že mluvící psi se smějí vyskytovat jen v pohádkách, sci-fi, bajkách a podobných odvětvích literatury“.

o ryzosti venkovského lidu (*Rusticalia*, s. 65–67). Tento rys však často učiní velmi inventivní i jeho charakterizaci postav, hlavně charakterů „fiktivních“, jako trpaslík Fido, Pangerach „poštovně úřednického typu“ s gryfí podstatou (*Obětina*), psí autor Lascius a jeho tvoření, pes Fuzzy (*Dům*), ale i „skutečných“, jako Jindřich Henry (*Obětina*) vybavený autobiografickými prvky, Cyprián Belva (*Skrytý život...*) aj. U všech je zřejmá až rozpustilá ironická hravost, ale zároveň nesou i absurdně trpké zkušenosti ze života skutečného. Jinak řečeno, v Křesadlových dílech jsou trapně groteskní situace a ostuda základní, jakoby kosmické zkušenosti lidského bytí, které lze zdolat jen (sebe)ironií a hrou.

3. Racionalita

Racionalita Křesadlova vypravěče je opírána o postupy vědce-pozorovatele, který bez zaujetí a předsudků hodnotí, někdy s až zarážejícím odstupem, jevy lidské duše, nezřídka chorobné, i (s jejím fungováním souvisící) lidské počínání.

Do narace uvádí analýzu, typologizaci, učené poznámky:

- nejčastěji ovšem z oblasti psychologie. Pojednává o postavách a jejich duševním založení, pohnutkách, chování aj., provádí racionální analýzu iracionálních projevů⁶;
- z oblastí umění (zamýšlí se nad otázkami umělecké tvorby vlastní i jiných, nad kvalitou děl hudebních, výtvarných a literárních, nad uměleckými podstupy i otázkami kritiky, a to někdy v rámci zábavně ironického rozhovoru domnělého autora s nakladatelem (viz např. rozhovor Jindřicha Henryho s vydavatelem Xaverem Tochským – *Obětina*, Díl I. Expozice, kap. 1), nebo s přítelem-kritikem

⁶ Viz jen ve sbírce *Slepá bohyně* rozsáhlou digresi o dobrodružné literatuře a jejím působení na psychiku mladých (povídka *Rikitan*, s. 54 n., dále zmínky o pověře (*Bohyňa*, s. 84), o sexuálním fetišizmu (*Bohyňa*, s. 85), o souvislosti vznešeného a sprostě parodického (*Travestie*, s. 335–336), o původu lidových krojů (*Bohyňa*, s. 336 n.) atd. Takovými úvahami oplývají všechny Křesadlovy knihy, je to rázovitý rys autorova stylu.

- (viz Elaphidův rozhovor s Gormellem Lycolupulym, *Fuga Trium*, s. 297 n.);
- o teologických otázkách, které také odkrývají autorův vlastní složitý vztah k víře a zvláště ke katolicismu (*Obětina*, „polokatolické“ povídky, *Skrytý život ...* aj.);
 - i z jiných velice rozmanitých oblastí lidského vědění – etymologie a filologie, kulturní historie, filozofie, ale také ze světa zvířat a rostlin aj.

4. Ironie a satira

Téměř ve všech těchto oblastech jsou přítomny vážnost ihra, ironie, satira, zboření tabu. Můžeme říci, že Křesadlovo dílo je veskrz prostoupeno satirickými prvky: od laskavé ironie až k sžíravému sarkasmu.

Které jsou nejčastější terče jeho ironie a satiry?

1. Především lidská bytost se všemi jejími nedokonalostmi – oba typy těchto narážek jsou složitě propojeny jednak paralelním způsobem: úchyl je zároveň i morálně pokleslý (viz rozmanité charaktery, muže i ženy vědeckého ústavu v románu *Skrytý život Cypriána Belvy*), jednak kontrastně: jinak normálně se chovající, lidsky cenný člověk má trapné sexuální zvláštnosti (např. nešťastný muzikant Klostermann, *Fuga Trium*)⁷:
 - nedokonalosti tělesné: sexuální úchylinky a jiné projevy tělesné – tady se autor jeví jako vyzývavý bořitel tabu, někdy i ve srovnání s ostatní rozvolněnou současnou literaturou (*Rusticalia*, *Slepá bohyně*, *Skrytý život Cypriána Belvy*)⁸;

⁷ Tímto základním rysem, který je těsně spjat s Křesadlovým holistickým názíráním na lidské bytí a jsoucno vůbec, sklídl autor nejvíce nechuti, pohoršení a nepochopení.

⁸ Tento rys vyvolávající největší odpor u kritiků je většinou groteskní hyperbolizace mnohdy samoučelné oplzlosti moderní literatury (viz např. dialog Jindřicha Henryho s nakladatelem Tocheským, *Obětina*, s. 120 n.). Můžeme v tom však objevit také deziluze romanticky založeného jedince, který se těžce vyrovnává s rozparem mezi odpornými projevy nezbytné tělesnosti a touhou po ideálně lidské duši.

- nedokonalosti mentální: hloupost, pokrytectví, vypínavost, snobství, také předsudky (i vlastní! – viz trapné posedlosti postav vyjadřujících nejvíce autobiografických zkušeností, jako např. Jindřich Henry nebo i Cyprián Belva).

2. Emigrantský život, emigrantská společnost (tady zaznívá nejvíce motiv nezakotvenosti a cizoty, ale i autorova sebeironie, ve výjevech trpkých životních zkušeností (hlavně v *Obětině*, ale i jinde⁹).

3. Spisovatelé:

- začínající – v jejich postavách zaznívají útrapy počátků literární kariéry, ironicky líčený poměr autora a vydavatele¹⁰ se značnou dávkou sebeironie, což je ještě stupňováno tím, že jsou někdy autoři vyjadřující autobiografické zkušenosti rozdvojeni do dvou osob, vesměs stejně periferních: v *Obětině* Jindřich Henry i Ronald Jakeš, v *Domě* Peták i Lasius;
- zná mí, úspěšní (s chutí u těchto postav dává autor projeviti se lidské slabosti, bezcharakternosti, ješitnosti, neodolá ani určité škodolibosti, např. při líčení sexuálních úchylek, kterým jde někdy až do krajností).

⁹ Viz např. začátek povídky *Ostrov doktora Morouse*:

„Mr Skorred?‘ řekl muž v letní či tropické uniformě, a Skororád přisvědčil. Byl na tento způsob komolení svého jména od anglických mluvčích dávno zvyklý“ (ve sbírce *Slepá bohyně*, s. 281).

¹⁰ V *Domě* podává autor skvělý, až surrealistický portrét nakladatele (za jehož jménem není mimochodem těžké rozeznat skutečnou osobu), vyjadřující hravě ironickou oscilací mezi nadhledem a úžasem:

„... nebylo jasné, zda je Ivar Oděnc člověk, či nic. Byl totiž od hlavy až k patě pokryt jakýmsi brněním, jak již samo jméno naznačuje, pod kterým se mohlo skrývat cokoliv. Mohl to být např. jakýsi kosmický skafandr a Oděnc tím pádem extraterestrickou bytostí neodhadnutelného druhu či způsobu. Mohl být pod svým brněním savcem, ptákem, plazem či obojživelníkem, ba snad i rybou, ba i něčím pro pozemšťany zcela či víceméně nepředstavitelným. Například by bylo lze též předpokládat, že Oděncovo odění obsahuje pouze jakousi polotekutou substancí na způsob, řekněme, amoeby, jakési vazké to protoplasmu, že toto brnění ho jaksi drží pohromadě, atd., fantasii se zde meze nekladou...“ (s. 71).

4. Ideologie antihumánní (fašismus i marxismus, dále všechny formy diktatury a tyranie); tato problematika je nejvíce rozvedena v románech *Mrchopěvci*, *Fuga Trium a Zámecký pán aneb Antikuro*.
5. Věda všetečná, vševědoucí (tady autor střílí hlavně do vlastních řad: ironizuje freudismus, psychoanalýzu, psychologickou diagnostiku a jiné lékařské a psychologické obory) – roztroušené narážky se najdou skoro všude, této polemice věnoval autor bohužel nedokončenou knihu (*Průvodce inteligentního laika džunglí současné psychologie a psychiatrie*, 2001).

5. Hry

Křesadlův talent se projevuje v nejrůznějších žánrových, motivických, stylových i jazykových hrách, které často mají zároveň hustý intertextuální podtext. Tyto hry odkrývají nečekané asociace do nejrůznějších oblastí života, umění i vědy. Obyčejný čtenář nemaje k dispozici autorovy rozsáhlé znalosti polyhistora uvědomuje si asi jen část těch narážek, přesto si má na čem pochutnávat.

Které jsou nejčastější oblasti spisovatelovy hry?

Ve všech dílech je typické prolínání žánrů, dále rámcová výstavba a vsuvky jiných žánrových útvarů, epika v hexametrech, lyrické básně se složitými tvarovými postupy¹¹ aj.:

1. Hra s ironií a satirou: je to snad nejlepší stránka Křesadlova umění, přestože zde nejednou ztrácí míru. Skoro všude najdeme u něho bohatě vtipné, až překvapivé prolínání přímých i ironických významů¹².

¹¹ Viz např. věnec sonetů v povídce *Travestie (Slepá bohyně)*.

¹² Při Petákově setkání odlétající Lemuzínu: „No, tohle nám tady eště scházelo,“ pomyslel si, „že si ti surrealisti už nedají pokoj. Všude po světě už je prakticky dávno po nich, kromě snad trochu v Americe, kam se vlastně dostali až v létech šedesátých se třiceti či čtyřicetiletým zpožděním, – ale u nás se s tím nák blbne furt – kdo to jakživ viděl, aby tuleni lítali!“ Když se však oba letící předměty či obě bytosti k sobě více přiblížily, viděl Peták, že jde o věc ještě daleko podivnější: Nebyl to tuleň, ale klasická

2. Hra s žánry:

- klasickým: v *Obětině* kapitola *Fialový anachoréta* představuje dlouhou lyricko-epickou báseň zeyerovského typu. *Rusticalia* je ironická hra na český vesnický román 19. století;
- populárními: ve *Fuze trium* najdeme dobrodružný román, v *Domě* román pro mládež (oddíl *Medvědí kruh*);
- bohatě je přítomná v Křesadlově tvorbě fantastická literatura a sci-fi (*Austronautilia – Hvězdoplavba*, *Kravex5 aneb Potíže stavu beztlíže*, *Ostrov doktora Morouse* ve sbírce *Slepá bohyně* aj.).

3. Hra s fikcí: autor s oblibou přestupuje hranici mezi fikcí a skutečností; v mnoha dílech vystupují zvířecí-lidské postavy s neurčitou pozicí mezi lidstvím a zvířectvím (*Obětina*, *Dům* atd.), někdy přeměňuje jedno v druhé (Pangerach gryfem, *Obětina*). Autor nejednou sám upozorňuje na tuto hru: „Tak hovořila Milada, na číšnici nezvykle vzdělaně, jako už vlastně předtím, ale to nevadí, protože tohle, račte vidět, není žádná realistická kniha“ (*Obětina*, 2. vyd., s. 184).

4. Obdivuhodně bohaté jsou Křesadlové hry jazykové. Autora charakterizuje „neobyčejná jazyková erudice projevovaná vypravěčem i postavami“¹³, často přímo chrlí nečekané jazykové nápady, pocit jazykové všemohoucnosti ho vede sice někdy až ke krajnostem, ale na jeho nejlepších stránkách tyto prostředky nejsou samoúčelné, nechávají zablesknout zcela zvláštním aspektům života a umění.

mořská panna s rybím ocasem, pouze vylepšená párem křídel na způsob jakýchsi ploutví, jimiž energicky mávala. Tato křídla jí rostla z ramen, kdežto kromě nich měla i normální ruce. V jedné z nich držela nevelký příruční kuffík. 'Sakra, co zas je tohle?' divil se Peták, 'To už je teda, an bych tak děl, tuplem!' " Nejen, že tady lítá v luftě mořskej živočich, jak jsem myslel napřed, ale ke všemu je to ještě bytost mythologická, a tudíž neexistující. Co je tady za blázinec, ale čím dál horší, že tady lítá v luftě bytosti, přičítá se theorii logické deskripce Bertranda Russella." (*Dům*, s. 44 n.)

¹³ Petr Mareš (2011) cituje Petra Hanušku.

Které jsou nejčastější projevy autorovy neobyčejné jazykové vynalézavosti?

- Velice vtipně využívá Křesadlo možností daných v různých jazykových vrstvách. Parafráze na styl jednotlivých autorů, literárních směrů mají ovšem většinou i satirický či parodistický záměr. Např. už zmíněný oddíl *Obětiny Fialový anachoréta* je skvělá, zároveň jemná, laskavá stylová parodie na lumírovsko-zeyerovský verš. Je tady také napětí mezi vznešeným, vybraným jazykem a podivně groteskním, ba někdy i pitvorně nízkým děním.
- Míšení spisovného jazyka s obecnou češtinou, slangem i vulgarismy může také způsobit vzvláštní napětí mezi vysoce intelektuálním obsahem a vulgárností vyjádření¹⁴.
- Autor si rád zahrává s odbornými výrazy skutečnými (antropologicko-psychologickými, zoologickými aj.) a patrně i vymyšlenými¹⁵. Nechce-li čtenář bádát v lexikonech, nikdy si nemůže být jistý, jestli jde o skutečné vědecké údaje, nebo o hru. To je jeden z rysů autorova stylu, podle kterých ho zařazují mezi postmodernisty. Viz ještě bod 'křesadlismy'.
- Autor rád užívá vlastních stvořených jazyků a dialektů (*Fuga trium* – urogalština, *Obětina* – Pangerach a *Rusticalia* – podtuřínština).
- Hraje si s cizími jazyky, např. v *Obětině* vyskytuje latina a němčina, ale též francouzština, španělština, maďarština (zčásti zkomolená) a esperanto.
- Hraje si s písemnými systémy (cyrilice, hlaholice upravená v „křesadlici“, řecké písmo, hebrejský nápis aj.).

¹⁴ Viz např. hospodskou debatu o smrti Boha v *Obětině* – oddíl Pangerach, kapitola B, s. 166–176, nebo i úryvek, citovaný v poznámce 6.

¹⁵ Mandys smrdutý (*Dům*, s. 66), blboun nejapný (*Dům*, s. 74), o tomto ptáku dokonce napsal Křesadlo pod vlastním jménem Václav Pinkava článek do „Britských listů“ (<http://www.britskelisty.cz/0001/20000128p.html>).

- Všudypřítomné je etymologizování (jména Jindřich Henry a Pangerach, Wimmerthal¹⁶ v *Obětině*, čtyři variace na jméno Jindřich Zahradník v *Rusticalii* aj.), to jsou vtipné parodie s bohatými asociacemi.
- „Křesadlismy“ – svérázné, dokonce snad autorem vytvořené výrazy, odborné termíny v nezvyklém kontextu, hojně biologické a zoologické termíny, slangové výrazy aj. (*pivonoš, odsmradovač; fistulové ňafání, biotop, mozkovna, poletuha; Prdelanie, kruciprdel* atd.). Je důležité dodat, že pro cizince více řídkých výrazů slangu, archaismů, odborných termínů aj. může způsobit dojem „křesadlismu“, tím dojem svéráznosti autorova textu může mít pro ně trochu jiné rozměry než pro rodilého českého čtenáře – to je sice jiná dimenze chápání autorova díla, ale to také můžeme přidat k zamýšlení nad působivostí autorova textu.
- Zvláštní typ „křesadlismů“ je hra se jmény. Ve všech Křesadlových dílech je hodně jmen připomínajících jiná jména, jiné pojmy z jiných oblastí lidské vědomosti a kultury a/nebo skrývají slovní hříčku. Viz např. jména z *Domu: Peták (pták, leták), Lemuzína (Meluzína), Diogenes Lasius* (řecký filosof, mravenec – sama postava je pes), koně *Cyril a Metoděj, Megas (mega-, snad i Pegas, ačkoli postava je druh dobytka), Megaira* (jedna ze tří Erínyí, bohyň pomsty a kletby; Megairiným oborem byla závist – viz *Wikipedie*), *Řehoř Palamáš Katolo* (světec – postava je katolíkem, snad také papaláš), *Strogalovci* (asi hra na jméno Lubomíra Štrougala, bývalého komunistického politika, československého premiéra v letech 1970–1988); *Fuga trium: Viktorinů Cornell, Petr Vok, Karel Klostermann* (později *Hastrman*), *Masarik; Rusticalia: švec Bakulík* (švec Matouš, Bakunin) – nejrozmanitějších příkladů je hodně.

Souhrnem snad lze zjistit, že:

- máme před sebou neobyčejně svérázný a bohatý literární jev,

¹⁶ *Obětina*, 2. vyd., 2006, s. 131, 163, resp. 293.

- má Křesadlův text charakter někdy až barokní přebujelosti a nepřestává čtenáře udivovat ohňostrojem nečekaných i nezvyklých obrátů dějových, myšlenkových a jazykových, tato zvláštnost je neoddelitelná od jeho tvorby a skrývá se v ní zvláštní hodnota,
- ve většině případů tato bohatost otevírá pocit volnosti umění a hry, nečekané asociace mnohdy odkrývají netušené aspekty bytí.

6. Přijetí Křesadlova díla

Čím to je, že tak rozmanité, velkolepé životní dílo pozoruhodně svérázného autora, vynikajícího mnohostranným uměleckým nadáním, se těžce prosazuje a dochází jen k sporému a opatrnému uznání? Částečné odpovědi lze najít ve výše uvedených faktorech, přidejme však některé další momenty.

Křesadlo jako spisovatel se zdá být znevýhodněn několika objektivními i subjektivními okolnostmi.

Velká část Křesadlovky tvorby vznikla v cizině, tak se nemohl v době vzniku zapojit do kontextu české literatury. Mímoliterární je i odvodnění, proč autor píše: pro vlastní zábavu¹⁷ a snad i jako samoléčbu (zbavit se vypovídáním existenciálního ponížení člověka, útrap emigrantského života, vlády hmoty, tělesnosti nad člověkem aj.¹⁸, smích nad všemi těmi potížemi osobními i existenciálně lidskými slouží jako psychická úleva).

Křesadlova autorská dráha jakž takž uznaného autora byla příliš krátká. Jeho první román (*Mrchopěvci*) vyšel v r. 1984 a autor zemřel r. 1995. Značná část jeho tvorby vyšla až posmrtně, nebylo dost času za jeho života, aby se rozpaky kolem jeho tvorby zklidnily a vytvořil se kolem něho vyvážený kritický soud. Na tu dobu, když už téměř celá jeho tvorba byla dostupná, celý křesadlovský jev se octl takřka mimo aktuálnost.

Tak se zdá, že dosud nemá Křesadlo v odborné literární kritice své zasloužené místo. Celkem objektivní, stručný přehled

¹⁷ Beseda ve Viole, 1992; viz: www.kresadlo.cz.

¹⁸ Toto téma je nejbohatěji rozvedeno v *Obětině*, ve třech dílech *Knihy 2*.

jeho tvorby podává sice internetový *Slovník české literatury po roce 1945*¹⁹, ale „Česká literatura“, nejprestižnější český literárněvědný orgán, o něm mlčí²⁰. V jiných dostupných kritikách, které vznikly většinou z aktuální potřeby v souvislosti s vydáním jeho děl, objevují se o Křesadlovi až opačně k r a j n í n á z o r y . Jedni tvrdí, že je jeden „z nejsvráznějších autorů české poválečné literatury“. A píše o něm v největších pochvalách:

Půvab Křesadlova vyprávění však stejnou měrou spočívá v množství odboček, komentářů, polemik a různých formálních hříček, které plynulý tok vyprávění neustále narušují – nesčetné variace věty „Ale co bych se rozčiloval, raději se vraťme k našemu příběhu“ tvoří jakýsi refrén, vzdáleně připomínající proslulé monty-pythonovské²¹.

Druzí se ošklíbají:

Osobně mi nevadí, když je Křesadlo neoriginální v intertextovém smyslu, když (jen?) parodicky přepisuje, „vykrádá“ a recykluje použité motivy a syžety, a to dokonce i z vlastních knih [...]. Vadí mi ale dojem jisté ohranosti parodických a persiflažních postupů, pocit, že mě text už téměř ničím nedokáže překvapit²².

I obec čtenářů se dělí kromě těch, kteří dodnes o Křesadlovi vůbec neslyšeli, na jeho nadšené přívrance a na ty, kteří jeho tvorbu příkře odmítají.

Faktem je, že Křesadlova tvorba se může zdát nevyrovnaná: střídají se v ní skvělé stránky na úrovni nejlepší světové literatury s takovými projevy, které mohou být považovány za nechutnosti, ba diletantismus. Otázkou je, jak máme tuto nesrovnalost hodnotit. Máme opomíjet bezesporně výjimečné hodnoty pro rysy, které jsou nepochybně v rozporu s dnešním literárním kánonem?

¹⁹ <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=784>.

²⁰ V souhrnné bibliografii jsou uvedeny jen dvě položky staršího data: jedna studie s dílčím tématem Vlastimila Čecha (2001) a komentář k vydaným dopisům Jana Křesadla a Josefa Škvoreckého z r. 1996.

²¹ <http://www.kresadlo.cz/mikulka.htm>.

²² Hrtánek 2007, s. 76; ; též „Host“ 2007, č. 5, s. 68, www.kresadlo.cz.

Musíme dále uvážit i některé těžko dokazatelné subjektivní prvky ve veřejném mínění vůči autorovi a jeho dílu, jako např.:

1. Skrytá citlivost, ba uraženost:
 - vůči emigrantům vůbec ('vy jste odešli, my jsme zůstali');
 - vůči outsiderům v záležitostech domácích. Čech žijící v cizině stojí v české kultuře a zároveň i mimo, není natolik spoután domácím kulturním ovzduším jako domácí autor, má pohled zvenčí, snad i nadhled, a proto volněji dává průběh svým nekonvenčním názorům. Pocit nechuti bude tím větší, mají-li tyto názory satirický hrot.
2. Satira jako žánr je sama o sobě krajně nepříjemný útvar, má ambivalentní účinek: zraňuje, vyvolává odpor, hněv a odmítnutí, ještě víc, je-li původcem těchto názorů polocizinec ('nemluv do toho, v čem nežiješ', 'nejlehčí je kritizovat' atd.).
3. Pozdní debut vyvolává nedůvěru vůči kvalitě tvorby ('je možné, že skutečný talent se projevuje tak pozdě?').

Z autorovy strany lze pak přičíst k nevýhodám jeho zdůrazněně mimoliterární postoj:

- kterým zanedbává současné směry a způsoby literárního tvoření, libuje si v nezvyklých tvůrčích metodách, v oživení i spojení žánrů různých dob i kultur²³;
- neslušně satirickým způsobem pojednává o vysoce prestižních osobnostech českého života, jako Havel²⁴, Kundera²⁵ aj.), sem patří ta-

²³ Viz k tomu bod 5b. Nejvláštější je v tom směru Křesadlova *Hvězdoplavba (Astronautika) aneb Malá kosmická Odyssea* (1995), hexametrem napsaná sci-fi, odehrávající se v daleké budoucnosti a jejíž „originál“ je napsán starořečtinou doplněnou moderními výrazy z novodobé řečtiny.

²⁴ Viz poslední kapitulu románu *Dům*.

²⁵ Ne vždycky chutné výpady proti Kunderovi jsou skoro stálým jevem Křesadlovy tvorby.

²⁶ Samo motto románu *Dům* je např. ironická narážka na výrok jednoho kritika, ale jeho tvorba i tak oplývá ironickými poznámkami do řad kritiků.

- ké mnoha lidem nechutné hry s jmény vážených osobností (např. ve *Fuze trium* jedna z nejpodlejších postav má jméno Masarik);
- pohrdá kritikou²⁶;
- vážnější odpor však vyvolává jeho bezohledné boření tabu, hlavně sexuálních, ale i kulturně politických;
- zahrává si s rasismem²⁷.

Jsou to vlastnosti, které škodí reputaci vážného a váženého autora a Křesadlo sám si je toho vědom, jak to dokazují četné kratší či delší úvahy o vlastním počínání a o možné reakci svých partnerů, které často přidává autor ke svým šokujícím výroky.

Závěrem lze snad říci, že Křesadlo, autorova osobnost a jeho tvorba, je velmi komplexní kulturně-literární jev, který se v mnohém vzpírá tradičnímu literárnímu pojetí. Přes všechny její rozpornosti by však byla velká škoda, kdyby se tento zvláštní odstín a tato svérázná bohatost, které jeho tvorba představuje, nestaly stálou, živou součástí české literatury.

Křesadlova díla

Fuga trium. Host, [Brno] 1990 [Reprint].

Království české a jiné polokatolické povídky. Votobia, Olomouc 1996.

Dům. Olomouc, Votobia, 1998.

Obětina. 2. vyd. Abonent ND, [Praha] 2006.

Rusticalia. Jan Jandourek, Tartaros, Praha 2006.

Slepá bohyně. Jan Jandourek, Tartaros, Praha 2006.

Skrytý život Cypriána Belyy. Jan Jandourek, Tartaros, Praha 2007.

Literatura

H a m a n A., 2011, *Kam patří literární dílo Jana Křesadla?*, www.kresadlo.cz.

H r t á n e k P., 2007, *Rustikální lži, sex a prachy podle Křesadla*. „Týden“, 15. 1.

²⁷ Viz např. Geladovy v *Domě*, majitele kořalny „Arména“ v *Rusticalii*, nesčetné jiné narážky, které mohou být považovány za rasistické projevy, i když to jsou spíš projevy Křesadlova všeobecně ironického pohledu na lidské bytí (ani sebe nevyjímaje), které však v dnešním ideologickém ovzduší vyznívají podezřele.

Č e c h V., 2001, *Typy detabuizace a jejich funkce ve dvou románech J. Křesadla*,
č. 2.

M a r e š P., 2011, *Vícejazyčné texty Jana Křesadla*, www.kresadlo.cz – Odkazy.

Summary

Jan Křesadlo is one of the most interesting phenomenon in the Czech literature of late 20th century, yet his literary career was quite exceptional with the author's exile and very late literary debut. This present report inquires into the main characteristics of Křesadlo's art, which are found to be the epic character of his prose, his rationalism, and ironic playfulness. The last point is attended to most in detail. The second part of the report follows the causes why Křesadlo's work is having so ambiguous reception and it is finding hardly its place in Czech literary canon. Unusual, nay, unapproved artistic methods, almost ostentatious outsidersness and heedless breaking of taboos seem to be the most probable causes.